

¹⁵ Пругло В. И. Раскопки северо-западного района Ольвийской агоры в 1975 г. // КСИА АН СССР. — 1978. — № 156. — С. 51. — Рис. 4, 52.

¹⁶ Рубан В. В. Указ. соч. — С. 54—58.

¹⁷ Там же. — С. 56.

¹⁸ Зайцева К. И. Указ. соч. — С. 95—96; Славин Л. М. Кварталы в районе Ольвийской агоры // Ольвия. — Киев, 1975. — С. 50; Русыева А. С. Указ. соч. — С. 87; Лейпунська Н. О. Ливарні форми з Ольвії // Археологія. — 1984. — Вип. 45. — Рис. 1, 10.

А. В. БУРАКОВ

Теракота воїна з поселення Козирка

Теракотова пластика римського часу в Ольвії та на її периферії трапляється дуже рідко. Тому привертає увагу кожна знахідка цього виду художнього ремесла для вивчення культури Ольвійської держави в перші століття нової ери.

Теракота воїна випадково знайдена в 1980 р. поблизу Козирського городища на схилі балки, де, очевидно, існувало поховання, зруйноване зсувами землі (рис. 1). Знахідка непоганої збереженості, лише частково відбита права рука, невелика частина спини, а також відсутні характерні для цього типу теракот підвісні ноги (рис. 2). Висота статуетки — 0,12 м, ширина — 0,053 м. Вона виготовлена з добре відмученої глини оранжевого кольору з великою кількістю крихітних блискіток слюди. Лише зрідка простежуються невеличкі вкраплення піску і шамоту.

Теракота виготовлена з двох форм, двобічна, всередині порожниста, має широкий отвір у нижній частині і невеликий на потилиці. Форма, судячи за відбитком, була ще не зношена: чітко відтиснуті всі деталі обличчя, зачіски та одягу. Однак при вийманні статуетки з форми на правій щоці сира глина була трохи зачеплена і не заглажена стекою. Такий самий брак і в нижній частині теракоти. Під час її випалювання допущені невеликі тріщини на поверхні, а також не досить охайне кріплення, особливо в області голови, плечей і щита двох половинок теракоти. Можна вважати, що теракота виготовлена ольвійським коропластом.

На теракоті зображено воїна в панцирі і безрукавному плащі, скріпленому на плечах двома круглими застібками. Зіпсована права рука воїна, зігнута в лікті: можливо в ній знаходився якийсь предмет. Лівою рукою біля тулуба воїн тримає великий овальної форми щит, прикрашений нечіткими рельєфними зображеннями воїна у шоломі, який стоїть, розетками і схематичною квіткою.

Обличчя воїна має чіткі риси: миндалеподібні очі під нависаючими бровами, товстий ніс, вузькі губи і невелике підборіддя, що в сукупності підкреслює юність зображеного. Зачіска у вигляді фестонів, що нагадують архаїчні зачіски, гармонійно поєднується з трактуванням верхньої частини одягу хвилястими складками та рельєфно переданими пластинами панциря.

Два бокові круглі отвори в нижній частині теракоти свідчать про те, що вони призначалися для кріплення підвісних ніг.

В Ольвії знайдено кілька подібних теракот воїнів, з них лише три збереглися майже повністю¹. Всі ці теракоти мають схожі ознаки: загальна постановка фігури із зігнутою правою рукою і щитом у лівій руці, трактування одягу, зачіски у вигляді хвилястих фестонів, наявність підвісних ніг і, нарешті, однакові розміри. Але є деталі, які вказують на те, що вони виготовлялися не в однакових формах. Це, передусім, риси обличчя: у одних вони більш тонкі, узагальнюючі, в інших — грубі, утрировані. Відрізняються також і щити своїми рельєфними зображеннями. Частіше трапляється на них зображення голови горгони. На двох ольвійських теракотах у воїна з

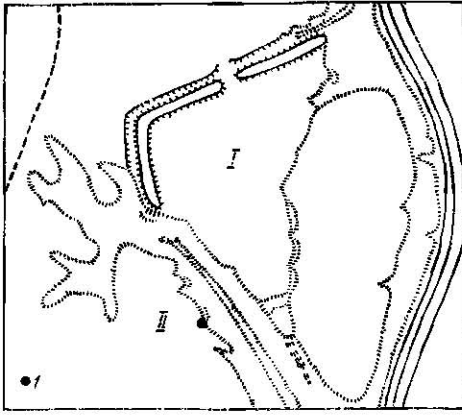

Рис. 1. Козирське поселення:

I — Козирське укріплене поселення (городище) I ст. до н. е. — середини III ст. н. е.;
 II — Козирка IX — бронза, архаїка і поховання (могилиник) Козирського укріплення I ст. — першої половини II ст. н. е.
 Умовні позначення:
 I — місце знахідки теракоти.

Рис. 2. Теракотова статуетка воїна.

правого боку на поясі висить короткий кинджал, відсутній на козирській статуетці.

Теракоти воїнів набули поширення, особливо в боспорських місцях, ще з елліністичного часу². Продовжували вони виготовлятися і в перші століття нової ери. Проте боспорські теракоти воїнів значно відрізняються від ольвійських: на них представлено зображення воїнів-галатів у грецькому або варварському вбранні³. Найбільшого поширення, особливо в Пантикапеї в I—II ст. н. е., набули статуетки воїнів, які спираються на щит овальної форми⁴. Воїни зображувалися з такими самими пластинчастими панцирями, що і ольвійські, проте одяг мав значні відміни: на боспорських воїнах часто наявні башлик, кафтан, шаровари. Вони належали до місцевого виробництва і за межі Боспору не потрапляли.

Щодо датування як ольвійських, так і боспорських теракот немає чітко встановленої дати. Вони відносяться до широкого хронологічного діапазону — I—II ст. н. е. Відносно ольвійських теракот воїнів можна припустити, що вони з'явилися тут не раніше середини II ст., тобто з того часу, коли в Ольвії було введено римський гарнізон. При цьому варто згадати промову відомого грецького ритора Діона Хризостома, який відвідав Ольвію близько 100 р. н. е. і особливо відзначив негативне ставлення ольвіополітів до тих жителів, які наслідують римській моді (Dio Chrys., 34).

Найчастіше теракоти воїнів як в Ольвії та її окрузі, так і на Боспорі, траплялися в похованнях. Можливо, вони були покладені туди як своєрідні апотропеї, бо не всі поховання належали воїнам, судячи за своєрідним поховальним інвентарем. Підвісні ноги в ольвійських воїнів вказують також на їх ритуальне призначення, зв'язок з окремими релігійними святами, можливо, в честь бога Мітри — покровителя солдатів.

Таким чином, козирська теракота поповнює групу ольвійських теракот воїнів новим типом. Технічний брак, допущений при її виготовленні, дає право більш упевнено відносити ці теракоти до ольвійського місцевого виробництва.

Терракота воина из поселения Козырка

Резюме

В публикации представлено подробное описание редкой терракоты воина с подвесными ногами. Терракота датируется второй половиной II в. н. э., очевидно, была изготовлена в Ольвии и служила для ритуальных целей, возможно, использовалась в культе Митры и погребальном культе.

¹ Фармаковский Б. В. Раскопки в Ольвии // ОАК за 1913—1915 гг. — СПб., — 1918. — С. 44. — Рис. 63; Скуднова В. М., Славин Л. М., Клейман И. Б. Описание терракот из Ольвии // САИ. — 1970. — Вып. VI-II. — С. 55. — Рис. 37, 5; Деревицкий А. Н., Павловский А. А., Штерн Э. Р. Терракоты Одесского археологического музея. — Одесса, 1898. — Т. 1. — Рис. 14, 2, 3.

² Денисова В. И. Корoplastика Боспора. — Л., 1981. — С. 67.

³ Там же. — С. 73.

⁴ Силантьева П. Ф. Терракоты Пантикапея // САИ. — 1974. — Вып. VI-II. — С. 35.

С. Б. ЛАНЦОВ

Матеріали з некрополя Керкінітиди

На рубежі XIX—XX ст. почалося швидке зростання Євпаторії. Міська дума поділила узбережжя на ділянки, які продавалися під забудову приватним особам¹. Внаслідок земляних робіт знищена значна кількість давніх пам'яток². У 1916 р. розгорнулося будівництво великої грязелікарні на березі Мойнакського озера, де П. О. Бураков у 1880 р. зафіксував залишки давніх будівельних комплексів, а Н. Ф. Романченко, який досліджував тут у 1895 р. та 1897 р. ряд будівель античного часу, локалізував Керкінітиду (з помилкою на 5 км)³.

М. І. Ростовцев, який відвідав улітку 1916 р. Євпаторію, вказував на необхідність якнайшвидшого дослідження пам'ятки, поки та остаточно ще не знищена в результаті будівельних робіт. Він ратував не лише за дослідження античних будівельних залишків поблизу Мойнакського озера, але й поставив питання про комплексне дослідження пам'ятки, включаючи і «високоцікавий некрополь»⁴, який також потрапив у зону розвитку міста. Слід зазначити, що згадане місцезнаходження могильника встановлено за свідченням Н. Ф. Романченка⁵.

Завдяки ініціативі М. І. Ростовцева Археологічна комісія видала Відкритий лист на ім'я Б. В. Фармаковського, а проведення робіт у Євпаторії було доручено директору Херсонського музею Л. А. Моїсееву⁶. Поряд з вивченням відкритого ним на Карантинному мисі городища Керкінітиди та сільських садіб поблизу оз. Мойнаки він провів у 1916—1917 рр. і дослідження на некрополі. На жаль, їх результати не введено до наукового обігу. Матеріали про них у щоденникових записах наприкінці 60-х років надійшли до архіву ГХІАЗ від вдови покійного і покладені в основу нашої праці⁷. Незважаючи на те, що дані Л. А. Моїсеева не є повноцінним джерелом, вони при зіставленні з іншими архівними матеріалами висвітлюють топографію некрополя Керкінітиди, дають уявлення про взаємовідносини грецького міста з варварським світом.

Дослідження поховальних споруд було сконцентроване на території парку грязелікарні поблизу оз. Мойнаки, що знаходиться за 5 км від міської межі початку XX ст., і в самому місті. Безпосередньо роботами поблизу озера керували художник Н. К. Клуге та І. Антілохов⁸, які розкопали одне ґрунтове безінвентарне поховання і два кургани⁹.

Один з них (№ 1*, розкоп IV, квадрат IV за Л. А. Моїсеевим) розкопано колодязем 5×5 м. Поховання не виявлено. При уважному

* Нумерація курганів запропонована нами для зручності викладу.